

НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ В АСПЕКТІ СТРУКТУРИ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Гейченко К. І.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувачка кафедри мовної підготовки
Запорізький державний медичний університет
просп. Маяковського, 26, м. Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-0294-8423
geichenko.ei@gmail.com*

Богуславська Л. Ф.

*старший викладач кафедри мовної підготовки
Запорізький державний медичний університет
просп. Маяковського, 26, м. Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-6027-3372
pulszsmi@ukr.net*

Соляненко О. Л.

*старший викладач кафедри іноземних мов
Запорізький державний медичний університет
просп. Маяковського, 26, м. Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0003-2309-0718
olena.solianenko@gmail.com*

Ключові слова: комунікативна компетенція, іноземці-нефілологи, професійне спілкування, граматики активного типу, стратегічні вміння, тактичні правила, мовленнєва поведінка, навчальний процес.

У статті розглянуто формування комунікативної компетенції іноземного студента-нефілолога відповідно до професійної сфери спілкування, включаючи жанри навчального та ділового спілкування під час мовної підготовки. Для інофонів опанування іноземної мови важливо не тільки тому, що вони мешкають і спілкуються в українському середовищі, а головне, що їхня професійна підготовка зазвичай організована і проходить українською мовою.

Головною метою навчання інофонів української мови є формування в них комунікативної компетенції, тобто вміння спілкуватися мовою, що вивчається, і передусім у навчально-професійній сфері.

Навчання професійного спілкування представлено в сучасних навчальних матеріалах фрагментарно й однотипно, що не відповідає реальному спілкуванню. Тому треба скорегувати список можливих і необхідних жанрів наукового мовлення. У змістову структуру комунікативної компетенції спеціаліста необхідно включити сукупність знань і вмінь адекватної мовленнєвої поведінки та досить повного мовленнєвого самовираження цього спеціаліста в типових для нього ситуаціях, стратегії і тактики здійснення ним комунікативних намірів під час реалізації професійних завдань і отримання професійного результату. Важливо включити і низку знань і умінь із соціальної психології, психології особистості та теорії комунікації тощо.

У статті зазначається, що зміст комунікативної компетенції буде мати низку складників: мовні знання й вміння; комунікативні знання у сфері

професійного спілкування; стратегічні вміння прогнозування та планування спілкування і здійснення завдань професійного спілкування; тактичні правила мовленнєвої поведінки.

PROFESSIONAL COMMUNICATION TRAINING IN THE ASPECT OF THE COMMUNICATIVE STRUCTURE COMPETENCE OF NON-PHILOLOGY STUDENTS

Geichenko K. I.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Language Training
Zaporizhzhia State Medical University
Mayakovsky ave., 26, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0294-8423
geichenko.ei@gmail.com*

Boguslavska L. F.

*Senior Lecturer at the Department of Language Training
Zaporizhzhia State Medical University
Mayakovsky ave., 26, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-6027-3372
pulszsmu@ukr.net*

Solianenko O. L.

*Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
Zaporizhzhia State Medical University
Mayakovsky ave., 26, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2309-0718
olena.solianenko@gmail.com*

Key words: *communicative competence, non-philologist foreigners, professional communication, active type grammar, strategic skills, tactical rules, speech behavior, educational process.*

The article examined the formation of the foreign non-philology student communicative competence in accordance with the professional sphere of communication, including the educational and business communication genres during language training. For non-native speakers, mastering a foreign language is important not only because they live and communicate in a Ukrainian environment, but most importantly, their professional training is usually organized and conducted in Ukrainian.

The main goal of teaching Ukrainian language of non-native speakers is the formation of their communicative competence, that is, the ability to communicate in the language being studied, and above all in the academic, educational and professional sphere.

Training in professional communication is usually presented in modern educational materials in a fragmentary and monotonous manner, which does not correspond to real communication. Therefore, it is necessary to adjust the list of possible and necessary genres of scientific communication. In the meaningful structure of the specialist's communicative competence, it is necessary to include a set of knowledge and skills of adequate speech behavior and sufficiently complete speech self-expression of this specialist in situations typical for him, as well as strategies and tactics for realizing his communicative intentions during the implementation of professional tasks and

obtaining a professional result. It is important to include a certain amount of knowledge and skills in the field of social psychology, personality psychology and communication theory, etc.

Thus, the article notes that the content of communicative competence will have a number of components: language knowledge and skills; communicative knowledge in the field of professional communication; strategic skills of forecasting and planning of communication and implementation of professional communication tasks; tactical rules of speech behavior.

Постановка проблеми. У вищих навчальних закладах України нефілологічного профілю, де навчаються іноземні громадяни, пріоритетним напрямом їхньої мовної підготовки є професійне спілкування. І це, на нашу думку, цілком зрозуміло, тому що іноземні студенти вирізняються своєю прагматичністю і вчать зазвичай тільки те, що безпосередньо стосується майбутньої спеціальності.

Традиція пролонгованого навчання нефілологів-іноземців, яка склалася в нашій країні, зараз переживає період якісних перетворень, що пов'язано зі скороченням термінів навчання української мови та наближенням його змісту до реальних потреб майбутніх спеціалістів. Іде пошук оптимального шляху навчання спеціалістів-нефілологів, але він ускладнюється цілою низкою невирішених проблем стосовно термінологічного мінімуму до таких понять, як «комунікативна компетенція», «професійне, навчально-професійне, ділове спілкування».

Метою статті є розгляд змісту комунікативної компетенції студентів-іноземних громадян нефілологічних вишів стосовно професійної сфери комунікації, яка включає універсальні для спеціаліста ситуації та жанри навчального та ділового спілкування.

Виклад основного матеріалу. Ситуативний підхід, який утвердився у практиці викладання української мови як іноземної щодо добору і презентації навчального матеріалу, актуального для цієї сфери спілкування, на нашу думку, можна вважати неоптимальним.

Такого висновку ми дійшли після аналізу навчальних посібників і практикумів, які є в навчальному процесі багатьох кафедр і які склалися на основі цього підходу. Така думка пояснюється тим, що аналіз виявив неприпустиму у змістовому плані фрагментарність представлення професійного спілкування.

Автори посібників подають професійні діалоги схематично й однотипно, що становить атипічну картину реального говоріння, де всі герої з усім заздальгідь згодні та вступають у спілкування немотивовано, як цього ніколи не буває в реальному партнерському спілкуванні. Вони практично не конфліктують, у них не виникає під час спілкування жодних професійних чи людських про-

блем, важких для розв'язання; вони розуміють все відразу, дають розумні поради, завжди мають повну інформацію про предмет мови, знають, як діяти, зрідка потребують додаткових консультацій і розлучаються без бажання зустрітися знову, але в цілковитій упевненості, що досягли бажаного ефекту та результату спілкування. На жаль, комунікативні прийоми, які актуальні для ситуації професійного спілкування, залишилися поза увагою авторів навчальних матеріалів.

Шлях позажанрового навчання: усного мовлення взагалі, діалогу взагалі, – теж уявляється нам малопривабливим через те, що іноземний студент є постійно відірваним від більш або менш цілісних мовленнєвих творів, які він самостійно склав і прагматично осмислив.

Практика свідчить, що на цьому шляху неминучі проблеми в мовній, мовленнєвій і комунікативній компетенції тих спеціалістів, хто розмовляє і пише українською.

Із цього робимо висновок про те, що для теоретичного та практичного осмислення феноменології професійного навчання необхідно скласти адекватні конкретним цілям навчання певним спеціальностям посібники, довідники-розмовники, у яких центральне місце відведено практичним граматикам активного типу і які б містили лінгвопсихологічний опис жанрів наукового мовлення. Для побудови таких граматики необхідно поєднати ситуативний і жанровий підходи в навчанні до об'єкта дослідження і моделювання. Усе це дозволить під час визначення змісту навчання не тільки виявити комунікативні потреби іноземних студентів-нефілологів у фаховій мові, але й скорегувати нескінченний список можливих для них ситуацій спілкування на основі лінгвістичної ієрархії жанрів мовленнєвих творів, які функціонують у навчальній і власно професійній сфері діяльності.

За такого підходу до об'єкта професійного спілкування у змістову структуру комунікативної компетенції спеціаліста необхідно передусім включити сукупність знань і вмінь адекватної мовленнєвої поведінки та досить повного мовленнєвого самовираження цього спеціаліста в типових для нього ситуаціях і жанрах, репертуар стратегій і тактик здійснення ним комунікативних намірів під час реалізації професійних завдань і отримання професійного результату.

Окрім цього, у цю структуру, як нам здається, треба включити низку знань і умінь із соціальної психології, психології особистості та теорії комунікації, як-от знання цілей і мотивів спілкування, соціальних особистісних і рольових характеристик партнерів зі спілкування, типових для них реалізацій комунікативних програм, індивідуальних мовленнєвих прийомів і норм тощо.

Саме із цих міркувань викладачі кафедри мовної підготовки Запорізького державного медичного університету ініціювали підготовку навчальних посібників і практикумів для іноземних студентів: «Професійна мова» для I курсів спеціальностей «Медицина», «Стоматологія», «Фармація, промислова фармація», «Практика фахового мовлення» для II курсу спеціальності «Стоматологія», «Вступ у професію. Наукове мовлення» для II курсу спеціальності «Медицина», «Основи фахової мови стоматолога» для II курсу, «Практика фахового мовлення» (II курс, спеціальність «Медицина»), «Навчання професійного спілкування: лікар – хворий», «Фахова мова фармацевта» тощо. Аналогічна робота ведеться і на кафедрі іноземних мов.

Сформульований таким чином зміст комунікативної компетенції має низку складових частин: мовні знання й уміння; комунікативні знання в області професійного спілкування; стратегічні вміння прогнозування та планування спілкування та здійснення завдань професійного спілкування; тактичні правила мовленнєвої поведінки.

У перелік мовних знань, які визначають відповідну компетенцію спеціаліста, необхідно включити: знання раціональних і основних прагматичних характеристик наукового мовлення; знання прагматики ділового мовлення; знання типів висловлювань, які характерні для професійного мовлення (інформативний тип, аргументаційний, характеризуючий, коментувальний); знання прийомів використання мовленнєвих засобів (традиції та норми складання висловлювань професійної орієнтації); знання законів і схем складання певних жанрів професійного мовлення; знання широкої синонімії, варіативності й антонімії одиниць даної сфери (знання законів перефрази); знання мовних і етикетних норм у різних підтипах професійного спілкування.

До мовленнєвих умінь ми відносимо: уміння стереотипно і творчо висловлювати певні інтенції; уміння раціонально й емоційно висловлювати ту саму думку; уміння виражати різноманітні комунікативні інтенції обмеженими мовленнєвими одиницями; уміння регулювати загальну модальність мовлення; уміння ту саму інтенцію передати за різними нюансами (ускладнити або спростити зміст; змінити формальну структуру мовної реалізації); уміння різноманітними мовними засобами

реалізувати одну комунікативну інтенцію; уміння передавати думки та мовлення інших, складати негативні або парадоксальні висловлювання в межах етикетних норм українського мовленнєвого колективу.

Головним критерієм оцінки комунікативної компетенції є володіння учасниками спілкування прийомами раціонального й емоційного переконання. Ця категорія є основною під час реалізації комунікативних намірів партнерів у різних типах і підтипах спілкування спеціалістів. Отримання професійного результату у процесі комунікації неможливе без цілеспрямованого впливу на інтелект і емоції учасників спілкування.

До комунікативних знань у галузі спілкування ми відносимо: предметні знання в різноманітних сферах своєї галузі та за її межами; знання у сфері професійних інтерперсональних конвенцій, принципів і правил поведінки; знання важливих для спілкування характеристик партнерів або адресата комунікації; знання соціальних особистісних і професійних прагнень і намірів учасників спілкування; знання засобів комунікативного впливу на партнерів; знання типових стратегій і тактик поведінки партнерів у професійному спілкуванні; знання можливих змістових імплікацій, пов'язаних із фоновим стандартом мовлення (прагматичної інформації, однаково представленої у свідомості тих, хто говорить і хто слухає в момент мовлення) та інтелектуальними і ціннісними орієнтаціями учасників спілкування.

До комунікативних умінь відносять стереотипні та творчі вміння, які пов'язані з інтелектуальною та мовленнєвою сферою поведінки спеціаліста під час вирішення ним професійного завдання засобами мови.

Увесь репертуар комунікативних умінь можна умовно поділити на 3 групи: уміння у сфері прогнозування спілкування; уміння у сфері планування; уміння в галузі здійснення спілкування.

Саме третя група об'єднує низку інтелектуальних і власно мовленнєвих дій. Це об'єднання відбувається передусім на рівні стратегії і тактики мовленнєвої поведінки учасників спілкування.

Під стратегією комунікативної поведінки ми розуміємо засоби проведення основної лінії поведінки для досягнення запланованого комунікативного ефекту і професійного результату мовлення. Під тактикою комунікативної поведінки партнерів спілкування розуміємо сукупність прийомів оперативного маневрування, які виконують партнери під час вирішення загальної та часткових завдань професійного спілкування.

До стратегічних умінь в області прогнозування відносимо: уміння оцінити й ідентифікувати за ознаками конкретний варіант розвитку ситуації; уміння скласти прогноз щодо оптимального типу

своєї комунікативної поведінки для досягнення мети спілкування.

Основними вміннями у сфері планування спілкування є вміння щодо визначення і корекції стратегічної мети спілкування своєї комунікативної програми, головних етапів своєї комунікативної поведінки.

До тактичних умінь прогнозування і планування спілкування відносимо репертуар особистісних умінь із прогнозування і визначення проміжних комунікативних завдань свого мовлення та спрямування мовлення партнерів (уміння моделювати передбачуване смислове поле опонента або адресата мовлення; уміння оцінити ситуацію спілкування з погляду інших її учасників).

Стратегічні вміння здійснення завдань можуть бути представлені: умінням побудувати своє мовлення відповідно до запланованого комунікативного ефекту, професійного результату; умінням внести у своє мовлення необхідний і достатній для досягнення мети обсяг змін; умінням точно встановлювати смислові та ціннісні орієнтири в мовленні своїх партнерів; умінням уникнути конфлікту, якщо він може негативно позначитися на професійному результаті; умінням вступати в необхідні компроміси; умінням варіювати прийоми мовленнєвого впливу на опонента з розрахунком мовленнєвої реакції аудиторії; умінням вчасно вийти з комунікації, коли її закінчують або перервати своє мовлення.

Найбільш складними є тактичні правила мовленнєвої поведінки, які потребують належного гнучкого володіння мовленнєвими засобами.

Вони зазвичай пов'язані з етапами мовленнєвого впливу, на яких учасник комунікації намагається змінити інформаційну структуру знань партнера/адресата або змінити його ставлення до предмета мовлення.

Ці правила мають подвійну направленість, тому зручніше розглядати їх окремо одне від одного. Увесь репертуар технічних правил легко розкласти за принципом орієнтації на інформаційний потенціал мовлення, з одного боку, і на особу учасника комунікації, із другого боку. Незважаючи на усталене уявлення про джерела мовленнєвої активності учасників офіційних форм комунікації важко все ж таки віддати перевагу першому типу, тобто орієнтації на інформаційний потенціал мовлення, навіть у такому прагматично забарвленому типі спілкування, яким є професійне.

До першого типу тактичних правил, які пов'язані із впливом на аудиторію або на співрозмовника, ми відносимо: уміння задати певну послідовність і логіку інформування та питань; уміння вчасно повідомити співрозмовнику нові відомості про предмет мовлення; уміння продемонструвати опоненту, що його інформація неповна, має

суперечливий характер; уміння підсумовувати інформацію.

Другий тип тактичних правил комунікативної поведінки пов'язаний з умінням партнерів впливати мовленнєвими засобами на емоційну сферу один одного, зумовлювати необхідне ставлення до предмета мовлення та результату спілкування, який планувався. Найбільш загальні із цих умінь такі: уміння відверто впливати на співрозмовника через переконання; уміння продемонструвати своє прямо протилежне ставлення до предмета обговорення або ідеї, яка дискутується; уміння вживати тактику імпонування, прихилити на свій бік партнерів комунікації; уміння вживати, якщо це необхідно, тактику хибних маневрів: з'ясувати позицію співрозмовника, заінтригувати.

Техніка комунікативної поведінки являє собою логічно організуючий гнучкий набір комунікативних прийомів, які об'єднані коректними мотивами, цілями та мовленнєвою манерою партнерів. Вона виділяється за ознакою засобу впливу на емоційну сферу учасників комунікації.

Виділяють техніку прямого та непрямого переконання, маскувальну техніку та техніку імпортування. Володіння елементами цих технік є необхідним компонентом загальної мовленнєвої культури учасників комунікації. Якщо ми говоримо, наприклад, про маскувальну техніку, то її використання під час професійного спілкування зазвичай пов'язане зі слабкою позицією однієї зі сторін або бажанням з'ясувати позиції учасників. Репертуар умінь цієї техніки досить широкий і особистісно зв'язаний. Це, наприклад: уміння увести від теми бесіди; уміння приховати своє негативне ставлення до предмета обговорення або до опонента, об'єктивуючи його зміст.

Прийоми можуть бути різними: побудувати своє мовлення як міркування, яке містить альтернативні, рівноможливі ставлення до предмета мовлення; побудова свого мовлення у вигляді серії запитань, кожне з яких має нейтральний запит інформації, однак у сумі створює негативне враження про предмет мовлення або про зміст мовлення партнера, який має альтернативну позицію; побудова свого мовлення у вигляді серії підтримуючих мовлення опонента аргументів, після яких ідуть більш серйозні аргументи; побудова мовлення у вигляді серії риторичних питань, відповіді на які мають свідомо негативний характер тощо.

Техніка прямого переконання базується на тій частині прийомів аргументації, яка пов'язана з аксіологією професійних подій і актів. На відміну від перших, техніка імпонування безпосередньо базується на принципах увічливості комунікантів. Мовленнєві прийоми цієї техніки тісно пов'язані із психотипом особистості, її етнокультурною належністю.

Висновки та перспективи подальших розробок у цьому напрямі. Отже, хочеться звернути увагу на те, що за всієї складності структури комунікативної компетенції спеціаліста в ній

легко виділити рівні засвоєння й орієнтувати на них процес навчання українського мовлення даної сфери, що зробить цей процес доцільним, реальним і привабливим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакум З.П., Дирда І.А. Проблеми мовної підготовки іноземних студентів в Україні. *The second International scientific congress of scientists of Europe, 10–11th May 2018*. Vienna, 2018. P. 185–197.
2. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія : посібник. Київ : Академвидав, 2008. 456 с.
3. Бориско Н.Ф. Формирование профессионально ориентированной коммуникативной компетенции на практических занятиях по иностранному языку, или Сколько методики нужно будущему учителю? *Іноземні мови*. 2010. № 2. С. 3–10.
4. Николаева С.Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу. *Іноземні мови*. 2010. № 2. С. 11–17.

REFERENCES

1. Bakum Z.P., Dirda I.A. (2018). Problemi movnoyi pidgotovki inozemnih studentiv v Ukrayini. The second international scientific congress of scientists of Europe, 10–11'th May 2018. Vienna. P. 185–197.
2. Orban-Lembrik L.E. (2008). Social'na psihologija : posibnik. Akademvidav.
3. Borisko N.F. (2010). Formirovanie professional'no orientirovannoj kommunikativnoj kompetencii na prakticheskikh zanjatijah po inostrannomu jazyku ili Skol'ko metodiki nuzhno budushhemu uchitelju? *Inozemni movi*. № 2. P. 3–10.
4. Nikolaeva S.Ju. (2010). Cili navchannja inozemnih mov u aspekti kompetent-nisnogo pidhodu. *Inozemni movi*. № 2. P. 11–17.